
NOSTALJİ / NOSTALGIA

*Lugatçe-i Felsefe'ye Mukaddime**

İSMAİL FENNİ

Hazırlayan

İLYAS ALTUNER

Arş. Gör. | Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Akl-ı beşerin felsefeye husûsî bir meyl ve incicâbı vardır. Ve bu da pek tabîdir. Çünkü insâna kuvâ-yı zihniye ve hâdisât-ı rûhiyesini ya'nî kendini bildiren ve muvâfık-ı usûl olarak düşünmeyi, hüküm vermeyi, tertîb-i kıyâs ve istidlâli öğreten ve onu kendi tabîat, men-şe' ve kavâid-i hareketi hakkında tenvîr eden ve ulûmun müstenid olduğu mebâdî-i külliyei tedkik ve îzâh eyliyen bu ilimdir. Hâsılı felsefede mevzû-ı bahs olan mesâil o kadar umûmîdir ki hiç kimse bunlara karşı lâkayd kalmaz. Ve bunlar hakkında birer fikir hâsil etmek ihtiyâcından vâreste olamaz.

Ezmine-i kadîmede felsefe akıl vâsıtasıyla istinbât edilen ulûmun cümlesine ıtlâk olunduğu hâlde murûr-ı zamân ile şubât-ı ilmin her biri tekemmül ederek müstakil bir ilim şeklini almış ve sa'y-ı beşere ayrıca bir sâha-i tetebbu' ve tafahhus açmıştır. El-yevm felsefe ekseriyâ ilmü'r-rûh, mantık, ahlâk ve mâba'de't-tabîiyâtdan ibâret olmak üzere başlıca dört kısma ayrılmakta ise de bunlardan ilk üçü daha şimdiden müstakil bir ilim şekli ve mâhiyetini iktisâb etmiş oldukları cihetle bunlar dahî belki yakın bir zamânda ayrılacak ve evvel-i vakit asıl felsefe ilm-i mâba'de't-tabîiden ibâret kalacaktır.

* "Mukaddime", *Lugatçe-i Felsefe*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1925.

Evvelden berî ekser-i ulemâ-yı dîn felsefeye emniyetsiz bir nazar ile bakmışlar ve hattâ feylesofları küfür ve ilhâd ile ithâma kadar gitmişlerdir. Lâkin İmâm Gazâlî ve Fahrüddîn Râzî birtakım ekâbir-i ulemâ-yı İslâm hukemânın ba'zı mesâilde hatâ etmiş olmaları doğru olarak söyledikleri sözlerinde redd ve adem-i kabûlî için bir sebep teşkil edemeyeceği re'yinde bulunarak onların akvâl-i ma'küle ve musibesini kabûl etmişler ve bi'l-hâssa ilm-i mantıktan mükemmel eserler vücûda getirmişlerdir.

İslâmiyet esâsen akla müstenid olduğu ve “il-hikme dâletu'l-mu'min” hadis-i şerîfi mûcibince hikmet mü'minin gâib olmuş bir metâi olub onu nerede bulursa alabileceği cihetle bir Müslümânın ma'kûl olarak söylenilen sözden hiçbir korkusu olamaz. İşte ulemâ-yı İslâm bu kâide-i esâsiyeye tevfiq-ı hareketle felâsifenin akvâlini yine kendilerinin vaz' etdikleri kavânin-i mantıkiye dâiresinde tedkik ve tenfid ederek savâb gördükleri şeyleri cerh ve ibtâl etmişlerdir. İmâm Gazâlî'nin *Tebâfutu'l-Felâsife*'si bu kabildendir. İşte bir akl-ı selîm için sülûk edecek şahrâh-ı emîn ve müstakim dahî budur.

Lâkin ulemâ-yı İslâm tarafından felsefe hakkında gösterilen emniyetsizlik acabâ büsbütün vâhî midir? Fikr-i âcizâneme göre burası pek ziyâde şâyân-ı teemmüldür. Çünkü mantık ve hâdisât-ı rûhiyeye ve bir dereceye kadar ahlâka müteallik olan mesâilde akla i'timâd edilebilirse de ilm-i mâba'de't-tabîiye gelince iş büsbütün değişir. Çünkü bu ilmin mevzûu olan mesâil hudûd-i hiss ve tecrübeyi büsbütün tecâvüz ettiği cihetle aklın onlar hakkında hüküm vermek salâhiyeti bi't-tabî' pek mahdûd olmak lâzım gelir. Onun bu bâbdaki aczi en büyük feylesofların mesâil-i mezkûre hakkındaki ihtilâfâtıyla sâbitdir. Bundan başka savâbın hatâdan fark ve temyîzi husûsunda nekâd-ı basîr olmak öyle herkesin kârı değildir. Hâlbuki bu bâbda irtikâb edilecek hatâlardan tevellüd edecek mahâzîr ekseriyâ gayrî kâbil-i ta'mîrdir. Binâen aleyh kemîl-i intibâh ve basîret üzere bulunulması tahte'z-zemîtdedir. İ'tikâdât-ı İslâmiyeye taalluk eden mesâilde böyle felsefeye müteallik bir kitâbın mukaddimesinde yine felsefeye karşı iltizâm-ı ihtiyât tavsiyesi belki biraz garîb görünür. Lâkin sâhib-i vicdân bir adamın

teşnegân-ı zülâl-i ilim ve irfâna ba'zı menâbiin yolunu gösterdiği vakitlerde bu menba'lardan bir ikisine muzır ve mühlük birtakım mikrobların karışmış olduğunu bildiği hâlde bunu ihtâr etmemesi kendisi için bi'l-âhare pek elîm bir azâb-ı vicdânîyi mûcib olur. İşte abd-i âciz bu mes'ûliyet-i ma'neviyeden teberrî etmek istiyorum.

Kitâbın sûret-i te'lîfine gelince felsefeye müteallik Arabca ve Fransızca ba'zı âsârı mütâlaa etdiğim sırada ıstılâhât-ı felsefiyenin bu iki lisânda tesâdüf etdiğim mukâbillerini bir mecmûaya kayd etmişdim. Bunların bir hâl-i perîşânîde kalmasına ve sarf etdiğim emeğin bu vechile heder olmasına gönlüm râzî olmadı. Vâkiâ bu bâbda sarf edilen mesâî öyle pek kolay fedâ edilecek bir şey değildi. Çünkü bu işe en evvel felsefede İbn Bâcce'nin en mümtâz telâmizinden tahsil etmiş olan meşhûr hakîm-i Müsevî Ebû İmrân Mûsâ bin Me'mûn'un *Delâletu'l-Hâirîn* unvânlı eserinden başlamış idim. Bu kitâb İbrânî harfiyle lisân-ı Arabî üzere yazılmış olduğundan felsefeye âid fasıllarının Fransızca tercümesiyle tatbikinde pek ziyâde güçlük çekmiş idim. Bu eser Avrupa'da *Guide des Égarés* unvânıyla ma'rûf olup mütekellimîn mezhebi hakkında en mühim me'haz-i ma'lûmât add olunmuşdur. Bunu müteâkiben bir taraftan Aristoteles'in ba'zı âsârını ve diğere taraftan İbn Rüşd'ün bunlardan iktibâsen yazdığı telhîsâtı Kütübhâne-i Hudeyvî'den istinsâh ederek mütâlaa etdim. Sonra da Şehristânî'nin *Kitâbu'l-Milel ve'n-Nihal'i*, Zevzenî'nin *Muhtasar Târîbu Hukemâ'sı*, Fârâbî ile İbn Sinâ'nın ba'zı âsârı, Ebû Abdillâh el-Kâtib'in *Mefâtîbu'l-Ulûm'u*, İbnu'n-Nedîm Bağdâdî'nin *Kitâbu'l-Fibrîst'i* gibi Avrupa'da basılmış birtakım kütüb-i nâdireyi ve sâir-i müteaddid mantık kitâblarını gözden geçirerek bunlardan her ne buldumsa aldım. bu vechile cem' etdiğim elfâz ve ta'bîrât büyücek bir mecmûa teşkil etmiş ise de bunlar mantık ve felsefe-i atıkaya âid olduğundan ıstılâhât-ı cedîdenin dahî mukâbillerini bulmak lâzım geldi. Bu noksânı dahî kütübhâne-i âcizânemde mevcûd lugat kitâblarından Fransız ve İngiliz ve Arabî ve Fârisî lisânlarına âid olan kâmûslara mürâcaat ederek ve bunlarla te'mîn-i maksad mümkün olamadığı hâlde elfâzın ma'nâ-yı iştikâkilerine nazaran birer ta'bîr bulmak sûretiyle mümkün mertebe ikmâl etmek üzere bu lugatçenin tertib ve

tanzimine başladım. Ve *Bulletin de la Société Française de Philosophie* unvâniyle neşr edilmekte olan risâle-i mevkûtenin ba'zı numerolarına 1904 senesinden berî derc edilmiş ve bu kere hitâm bulmuş ise de henûz ayrıca kitâb şeklinde cem' edilmemiş olan yeni felsefe lugatçesini başlıca me'haz ittihâz ederek buna idhâl edilmiş olan ıstılâhât-ı cedîdenin hemân cümlesini aldım. Gablot'nun felsefe lugatçesiyle diğer lugatçelerde tevazzuh-ı ma'nâya hâdim gördüğüm ma'lûmât-ı muhtasarayı dahî âid oldukları kelimâta ilâve etdim. Hâsıl bu eser-i nâçiz diğer lugatlerin hiçbirine henûz geçmemiş ıstılâhât-ı cedîde-i felsefiyeden mâadâ felsefeye taalluku olan il-i tıbb ve ulûm-i ictimâiye ve iktisâdiyeye âid bir haylî lugâtı dahî hâvidir. Bununla berâber eser-i âcizânemin bir müsveddecik teşkil edebileceğini i'tirâf ederim. Yegâne emelim erbâb-ı mütâlaaya hıdmet-i nâçizânede bulunarak hayır ile yâd olunmaya kesb-i istihkâk etmekden ibâret olduğundan görülecek hatîâtın hüsn-i niyetime bağlanacağı ümîdindeyim.

Abd-ı ahkar

Dâhiliye muhâsebeciliğinden mütekâd

Fennî

